

Vélemény a magyar stílről.

Ezelőtt harminczkét évvel, mikor az a panaszos szózat, hogy a magyar tudománynak nincsen háza, s kénytelen szűk helyiségben zselléreskedni — az egész nemzetnél visszhangra talált; úgy hogy közadakozás útján a Magyar Akademia palotájára óriási összeg gyűlt össze s már a kivitelhez is hozzá láthattak: az építési tervekre vonatkozólag különböző nézetek merültek föl. A többek között az egyik lap azt ajánlotta, vegyék tekintetbe a terv fölötti döntés alkalmával az épületnek rendeltetését, úgy hogy annak külsején is a magyar szellemnek valami különleges kinyomata legyen; szóval, a hogy azt mai nap-ság mondanák: legyenek tekintettel a magyar stíltre. Egy másik lap azután, a kétségkívül egész komolyan, hazafias jóakarattól nyilvánított óhajra azt a gúnyos megjegyzést tette, hogy a tisztelt laptársnak a tervre nézve valószínűleg a subagallér lebeg szeme előtt s ilyes valamit találna elfogadhatónak. Hát igaz, hogy tudtommal eddigelé még nem igen állapították meg, milyen volt tulajdonképen az ősmagyar építé-

szeti stíl, miután régi forrásaink inkább csak sátrakról beszélnek; legfőlebb Huszka Sándor, a magyar díszítő stíl fáradhatatlan bűvárának, nem rég nyilvánított nézetét lehetne elfogadni, hogy ősmagyar építészeti jelleget leginkább a székely házakon, és különösen ezeknek kapuin találhatunk. Az Akadémia palotája azután, egy német építész terve szerint, többféle stíl összeadásával, szerencsésen fölépült s az új országház elkészültéig mindenesetre a fővárosi Dunapart legszebb épülete marad. Jellemző az egészben, hogy a mi napjainkban még jelentéktelenebb ipartárgyaknál is, mint egyik fő követelményt hangsúlyoznak, három évtized előtt monumentális, nemzeti középületen, még a közvélemény őrei közül is, nemcsak fölöslegesnek, de egyenesen komikusnak találták.

Az utóbbi időben azután annál inkább hangsúlyozzák már nálunk is a stílszerűséget; úgy az építésben, mint a bútór, edény, ékszer és egyáltalán az ipar majd minden ágában és így természetesen a nyomdászatban is.

Igaz, hogy a folyton változó ízlés következtében, a jelleg a többi iparágnál is folyton módosul, de talán sehol sincs úgy, mint a mi szakmánknál, oly gyakori átalakulásnak kitéve. Vegyünk csak elő egy csomót az utóbbi 20—25 év alatt készült nyomtatványokból, avagy csak lapozgassunk néhány régiebb és újabb betűminta-könyvben s kaleidoskopszerűen fognak szemeink előtt elvonulni: a szöveg angol jellegű betűi mellett a néhol egyszerű francia és elzevir, de túlnyomólag igen czifra czímsorok, rózsa- és repkény-körzetek; azután a mediaeval, az ő sokféleségével; hogy ismét helyet adjon elzevir és francia

folyóbetűknek,* a nehézkes draperia után a Preciosa, Holbein s más egyéb körzetek, görög, román, góth, többféle renaissance, rococo stíű kezdőbetűk, fejléczek és záró díszek. Hasonlóan egy újabbkori nép-vándorláshoz: tért foglalnak, tért veszítenek, némaságukban is hangosan hirdetve a sors állhatatlanságát, mely uralkodásuknak oly rövid határt szabott.

Bizonyos, hogy a haladást, a változatosságra való törekvést nem lehet kárhozthatni, sőt inkább méltánylást érdemel; kivált ha alkalmazása a maga idején és a maga helyén történik. A betűöntödék folyton szaporodnak, a verseny közöttük mindig erősebb és erősebbé válik, a mi őket, természetesen, mindig nagyobb erőfeszítésekre, mindig újabb és újabb leleményekre készíti. Alig, hogy az egyik valamely meglepő dolgot világgá bocsát, a másik iparkodik még meglepőbbet produkálni; úgy hogy a mi ma még új volt szemeink előtt, holnap már avultnak tűnik föl. Fölhasználták a növény- és állatvilágot, kölesön vettek az építészettől is, s most azután már egyéb nem következhetett, mint hogy egész tájképek kerüljenek ki az öntödékből. Jellemző, a hogy egy szakiró nem régiben e tárgyról nyilatkozott: »Ha a többi iparágnál egyik stíl a másikat gyorsan követi, a mi szakmánknál ebben valóságos vágatás történik«.

* Helyesebbnek találom e kifejezést a *Brottschrift* elnevezésére, mint a *könyvbetű* szót; már azért is, mivel e betűket nemcsak könyvek, hanem lapok és más egyéb nyomtatványok készítésére is használják. A Ballagi Mórtól javasolt *közhasználatú betűk*, a mellett, hogy szintén megfelelő elnevezés lenne, szerintem kissé hosszadalmas. A *kenyérírás*, mely szót némelyek még ma is használják, mint szolgálifordítás, minden körülmény között elvetendő. Á. M.

S ha e haladás, e változatosságra való törekvés használ a betűöntődéknek, használ a nyomdászat fejlődésének is, alkalmat nyújt törekvő czégeknek és törekvő munkásoknak tehetségök fokozására, vagy a már elért fokozat bemutatására. De mint mindennek, ennek is, a sok jó mellett, van rossz oldala is, tudniillik, hogy könnyű alkalmat szolgáltat a sokféle betűfaj és díszítési irány gyakori összekeverésére vagy helytelen fölhasználására. Véleményem szerint, ennek fő oka abban keresendő, hogy a mennyire az anyag tekintetében előre haladtunk, s az immár oly gazdaggá és sokféleségűvé tétetett, szakképzettségünk — elég sajnós! — általánosságban nem fejlődött ki annyira, hogy, egyes dicséretre méltó kivételeket leszámítva, munkálkodásunk közben, az ügyesség és talán a gyorsaság mellett, egy kis adag hamisítatlan művészi érzékre is törekednénk.

A hol a dús vagyonnal nem párosul észszerűség és nemesebb ízlés, ott sok esetben megvan a hajlam a szertelen pazarlás és hivalgó fitogtatás iránt. Így vannak sokan a nyomdai anyaggal is. A mi becses a szekrények rekeszeiben található, mind ki lesz tárva s alkalmazást nyer, ha nem is alkalmas az illető munkára; s lesz belőle czifra, de nem szép.

A következők azután, hogy találunk nemcsak a vidéken, de a fővárosban készült accidenz-munkákon vagy díszkiadásra szánt könyveken három-négy, sőt néha még többféle stílből is valamit. Olasz renaissance fejléczek mellett görög (vagy nyomdai műnyelven grècque) kezdőbetűket, rococo stílű záró díszekkel, hozzá a szöveg angol jellegű betűkből és még szerencse, ha a címlap sorai — mint azt újab-

ban többfelé cselekszik — nincsenek cursivból szedve. Pedig hát, a valódi szépérzék, még a szöveg között sem igen tűrheti meg a sűrűn alkalmazott cursiv kiemelését. Egész címlap ebből szedve, éppenséggel nyugtalan, lebegő hatást gyakorol a szemlélőre. — Némelykor ugyan az ilyen összekeverést, elég hibásan, szabad stílnak nevezik; hibásan, mert a szabad stílnak is megvannak a maga törvényei s nem a többféle stíl összekeverésében, mint inkább a természetesre való törekvés mellett, a túlterheltnak mellőzésében találja kifejezését.

A mint a zenében a hangok, a képirásban a színek, a szobrászatban az idomok összhangjában van a közvetlen, lehilincselő varázs, úgy minden más alkotás, ha nem is egészen a művészi, csupán csak a szép jelzőjére akar igényt tartani s műérzékkel megáldott lélekre kedvező hatást gyakorolni: legkevésbé állhat össze nem illő alkatrészekből. Igaz, hogy olykor a disharmoniának is lehet, kivált különcz vagy műveletlen lelkekre legalább olyanszerű hatása, mint ama bizonyos persa követre a hangszerek próbálása az előadás előtt, ki e hangzavart egész elragadtatással az opera legszebb részének nyilvánította; de maradandó becsnel, mintaszerű képességgel soha sem fog bírni.

Szükséges tehát minden jóra való alkotásnál, hogy abban bizonyos összhang legyen, melynek hiányát az egyes részletek bármily tökéletessége avagy szépsége nem pótolhatja. Szükséges kivált a stílszerű munkálkodásnál, melyhez a kellő képességet, ha a hozzá való anyag is megvan, leginkább e nembeli mintaszerű munkák tanulmányozásával szerezhetjük. Ilyen mintaszerű munkák nálunk is már szép szám-

mal készülnek s azok tanulmányozása, sőt, legalább eleintén, utánczása sem lehet káros. Az utóbbi körülmény nem fosztja meg azért az illetőket önállóságtól; a legnagyobb művészek is eleinte többnyire csak másolók voltak, később a jó iskolát megszokva, alkották önálló szellemükből kifolyólag, halhatatlan műveiket. Így azután, a jó iskolát követve, a mi kisebb-nagyobb művészeink is, általánosságban véve, helyesebb műveket alkothatnak; szemük előtt tartva egy régi, de örökigaz aesthetikai törvényt, mely szerint »minden mester elavul, csak a valódiság nem; és csak a valódiság végtelen, mert kimeríthetetlen«. Igen; keresni fogják e valódiságot s akkor díszítő stílusunkban ritkábbak lesznek a vékonyka oszlopokon nyugvó, vagy éppen a levegőben függő, nehéz görög tetőzetek, a száraz márványból nyíló élő virágok, s más ilyen, a természet törvényeit gúnyoló, az összeállító szedőnek fölületességét bizonyító, hazugságok. S egyáltalán tájékozva lévén a stílszerűség tekintetében, talán szakmánk is komolyabban rátérhet majd a magyar stíl kérdésére.

Igaz, hogy eddig is már előszóval s a minden tekintetben türelmes, minden elvnek és eszmének egyforma készséggel szolgáló nyomdafesték közvetítésével, hallottunk már többféle nézetet a magyar stílről. De ha e többféle nézet közül egynémelyiket komolyan fontolóra vesszük, minden chauvinistaságunk mellett is, a magyar nyomdászati stílről majd nem azt kell állítanunk, a mit Bánk bán mond a hívségről, hogy olyan »kisértet, melyről minden ember fecseg, de még nem látta senki is«. De azért hadd álljak be én is e »minden ember« közé; talán, ha minél gyakrabban hozzuk e kérdést napirendre,

az igazán hivatottak is kilépnek várakozó állásukból s döntő szavukkal a helyes megoldást elősegítik. Mielőtt azonban a kérdés részleteibe bocsátkoznám, szükségesnek találom magával a stíl lényegével foglalkozni, más szóval, annak tulajdonképeni fogalmával tisztába jönni.

Egyik aestheticus szerint háromféle stíl van a művészetben. Egyik az *idők stílje*, s ebben az első a görögök előtti vagy ó-keleti stíl, melyet szimbolikusnak is lehetne nevezni; jellemzi a folytonos küzdelem, hogy a benső érzelmet minél alkalmasabb módon kifejezésre juttassa s leginkább a hatalmas arányok iránti előszeretben nyilvánul. — Ide tartozik még a görögök és rómaiak klasszikus antik stílje, valamint a keresztény művészetek stílje is, mely utóbbi ismét a romanticus s az újabb idők modern stíljére oszlik. Másik az úgynevezett *nemzeti stíl*, vagyis a művészetben az illető nemzetnek jellegétől meghatározott előállítási modor; így az olasz, francia, német s más ilyféle stíl. Ennek megvannak a maga időszakai, mikor az illető nemzet művészi kifejezése majd a nagyszerű és fenséges (román és góth), majd a szép (renaissance), majd pedig a kecses vagy kellemes (rococo) felé irányult. Végül az *egyéniség stílje*, mely egyes művészeknél a fölfogás és kivitel tekintetében nyilvánuló modorban nyer kifejezést s e modor követőiben iskolát teremt magának.

A mi kérdésünket tehát a második osztályzat, a nemzeti stíl, érinti. Lássuk tehát, van-e ilyen minálunk?

Boldogabb nemzeteknél, hol tartós béke mellett, a vagyonosodás s ennek következtében a művelő-

dés folyton fejlődhetett, mint például az olaszoknál különösen Velence- és Flórenczben; hol a középkor utolsó századában a keleti kereskedelem folytán mérhetlen kincsek halmozódtak föl; ott, a kellő támogatás mellett, a renaissance-hoz hasonló mozgalomhoz út és eszközök megvannak. De egy rokon nélkül álló, idegen népek közé ékelt nemzetnek, mint a miénk, melynek úgyszólván egész élete hadakozásból állott, kivált saját egyéniségéből kifolyó irodalom, művészet vagy magasabb ipar számára nehezen bírhatott állandó virágzást biztosítani. Hozzá a sok idegen befolyás: német, olasz, bizancz, az Árpádok idejében; azután megint olasz, lengyel, cseh és megint német; csoda, hogy nemzeti sajátságaiból egészen ki nem vetkőztették; csoda, hogy őskultúrájából annyit is megtarthatott, mint a mennyit a huzgó nyomozás folytán eddig napfényre került maradványok sejtetni engednek.

E maradványok hangosan szólnak a mellett, hogy minden idegen befolyás daczára, nemzetünk ízlésében századokon keresztül bizonyos nemzeti sajátság uralkodott; különösen pedig díszítő stílusunkra nézve, mely egyik kiváló szaktudósunk* szerint, az arab és renaissance formák fölhasználásával keletkezett, és mint ismeretes fő motivumait a növényvilágból: százszorszép, tulipán, granátbimbó, szekfű, akanthusvirág — kölcsönözte s melyről az önállóság s így a művészi egyéniség bizonyos foka már csak a százados tömeges gyakorlatnál fogva sem tagadható meg. — Szerinte, »a mint a külföldi vagy idegen származású honi iparos magyar embernek kezd dolgozni, rögtön áttér arra az ízlésre, mely népünkénél százados gya-

* Dr. Szendrei János: Művészi Ipar. 1892., I.

korlat folytán megszokott s mely által műveinek kelendőségét biztósíthatja«. Hiszi, hogy »a magyar díszítmény több-kevesebb idegen befolyás hatása alatt, emelkedve és hanyatlást érve, de tényleg létezett a hazában, s hogy annak még ma is oly dúsgazdag kincsei vannak elszórva az országban, melyek a legkomolyabb kutatást és figyelmet érdemlik«. Főlemlíti végül, hogy »e díszítmény oly üde, természetes és ősz zamatú elemeket rejt magában, melyek, ha nem is a monumentalis építészet, de mindenesetre a kisebb s különösen az iparművészetek minden ágában a legnagyobb haszonnal s a legmagasabb művészet igényeinek is megfelelőleg, alkalmazhatók és fejleszthetők«.

Bizonyára így volt, s ez állítás, ha nem is származna oly hivatott oldalról, nem szorul megerősítésre. Azonban van-e valami jelentékenyebb vonatkozása a mi szakmánkra? volt-e valamikor érezhető befolyással a magyar stíl nyomtatványaink kiállítására?

Igaz, hogy maga az említett szaktudós is, tanulmányában néhány magyar motivumú csinos szel-diszítés és kezdőbetű rajzát mutatja be, melyek többnyire a XVII. századból származó fejedelmi és testületi oklevelet díszítenek s bizonyosságot tesznek róla, hogy az írásművészet figyelme is a nemzeti ízlés kifejezése felé irányult; de a nyomdászatra ez ízlés, a mit ugyan az érintett tanulmány sem állít, nagyon kevés, úgyszólván semmi hatással sem volt.

Régi nyomdászaink részben egészen idegenek, részben pedig olyan magyarok, a kik kiképeztetésüket vagy külföldön, vagy ideszármazott külföldiektől nyerték; s munkálkodásukban természetesen az

így szerzett benyomások és irány után indultak. Felvidéki nyomdáink majdnem kivétel nélkül a lengyel s még inkább a német nyomdák iránya szerint dolgoztak; az alföldi és erdélyi nyomdászok, közülök többen Németalföldön nyerve kiképeztetésüket, jobbra az ottani ízlést és rendszert követték; a mi mellest megjegyezve, tekintve az ottani nyomdászat akkori magas fejlettségét, általános értelemben véve, nem is volt rossz irány. A kik mint emberek különben minden ízükben magyarok voltak, az idegen behatás alól alig bírtak szabadulni, s legfőlebb úgy mint Tótfalusi Kiss Miklós, köztük a legmagyarabb s legképzettebb, a magyar betűk helyesbítése s mindenek fölött hibátlan, correct magyar szedésel iparkodtak a nemzeties kivájalomnak eleget tenni. A külső kiállítás azonban vajmi keveset különbözött az idegen mintától.

Az 1882-iki könyvkiállításon, bizvást ki lehet mondani, hogy Magyarország régibb és újabb nyomdatermékeinek színe-java együtt volt. A ki figyelmesen typographus szemével vizsgálta a rengeteg kincset, igazat fog adni fönnebbi állításomnak. Ott láttuk a XVI. században Nürnbergből származott fölfordított pyramid vagy tölcser alakjában szedett czimeket, felvidéki nyomtatványainkon; Pázmán Péternek a XVII. század első felében Pozsonyban készült »Kallauz«-a, bár egészben véve csinosan kiállítva, nagyon hasonlít az akkori bécsi nyomtatványokhoz; a debreczeni és erdélyi munkák abban különböznek némileg az e korbéli külföldi nyomtatványoktól, hogy előszeretettel vannak rajtok a tele czímsorok alkalmazva; s miután ezek természetesen csupa versaliból állnak, a szükséglet szerint vékonyabb vagy

vastagabb zárkakkal vannak ritkítva. Az egészből azt a benyomást nyerhettük, hogy régi nyomdászainknál a belső tartalom volt a fődolog. Azután, tekintve az akkori viszonyokat, a folytonos török, tatár vagy labancz csapatok elől minduntalan menekülni kénytelen nyomdászok közül még a legtehetségesebbek sem érezhettek nagy kedvet a stílszerűség kérdésével foglalkozni; a kerített felvidéki városok nyomdászai pedig, mint már említém, többnyire idegenek lévén, kedvezőbb helyzetük mellett sem volt érzékük, munkájukban egy előttük idegen, tudniillik magyar izlésnek, fejlődését elősegíteni.

Tehát a multból nem igen találunk nyomokat egy esetleg már fennállott magyar nyomdászati stíltre nézve. — Kiindulásul vagy továbbfejlesztés céljára ilyen nem áll rendelkezésünkre. Szükséges tehát kiindulási pontot keresni, a mely egy ilyennek teremtésénél irányadóul szolgáljon. Az, hogy magyar stílt nekünk is kell teremteni, nem szorul hosszabb bizonyításra. A legtöbb iparág arra törekszik, hogy e kérdésben a helyes utat, a helyes megoldást megtalálja; s épp azért a szellemi érdeket, a haladást szolgáló, immár nálunk is magas fokon álló nyomdászat sem tehet e tekintetben kivételt. A kérdés csak az, melyik lenne a helyes iránypont?

Az eddig nyilvánított vélemények mind, vagy legalább kevés kivétellel, úgy fogják föl a dolgot, hogy iparkodjunk magyar művészek megnyerésével, hazai betűöntödék révén s ezek szaporításával fejléczetet, kezdőbetűket, záró díszeket s más ilyeneket magyar motívumokkal készíttetni. Szóval, a decoratív rész legyen magyaros. E téren csakugyan sok szépet lehet alkotni: különösen, ha az örökké kimeríthetetlen,

örökké változatos természet világából merítünk; a főnnebb említett, magyar stílű virágdiszítésekkel. Lehetne azután megfelelő helyen, a szintén eléggé változatos, eléggé gazdag magyar történelemből is egyes mozzanatokot alkalmazni.

Azonban én azt a szerény nézetet koczkáztatom, hogy a díszítések megváltoztatásával, vagy mondjuk megmagyarosításával, még nem nyertünk igazi magyar nyomdászati stílt. Hozzá járul ehhez még a magyar nyomtatványnak helyes magyarsággal való szedése, helyes beosztása, helyes elválasztások, helyesebb betűalakítások (kettős betűk helyesbítése); azután még a tanulási idő alatt már a magyar művelődés megkedveltetése, fölszabadulás után pedig nem annak lenézése és fitymálása, hanem inkább minél nagyobb mérvben való elsajátítása.

A könyvkiadóknak is valamivel több magyaros ízlés és gondolkodásmód szükségeltetnék; mert most még egyszerűbb dolgokban is szívesen vétének ezek ellen. Ime egy meglehetősen elterjedt könyvboríték: Shakespere (első czímsor vékony text), minden munkái (vastag dupla-mittelből), fordítják többen (cicero-ból), következik a kiadó — Ráth Mór czégjegye, a kinek tudvalevőleg csakis Bécsben vagy Bécshez igen közel tudnak magyar könyvet jól kiállítani. Pedig hát magyarul értő ember, egy kis olvasottsággal fölruházva, könnyen megérti, hogy itt a Shakespere kiemelése olyan fontos, sőt még fontosabb mint az utána következő két szóé. Különben lehetett volna e kérdést valamivel több helyes érzék mellett, úgy is megoldani, hogy mind a két fősor körülbelől egyforma nagyságú vagy fokozatú betűből szedetik. — Hát biz ez belevág a magyar stílbe!

A kiadók után a nagyobb nyomdák élén állók (művezetők, igazgatók) is sok tekintetben hozzájárulhatnának a magyar stíl megteremtéséhez. Először is, ha ott, a hol még megvan, szakítanának azzal a rendszerrel, mely minden tekintetben a német nyomdászattól veszi impulsusát, egyedül üdvözítő rendszernek vesz mindent, a mi onnan, az élelmes utazók révén hozzánk kerül; másodsor, hogy ők maguk is kevésbé lennének a német cultura bámulói s kiválóbb állásuknak megfelelőleg, kiválóbb súlyt fektetnének nyomdászatunk igazán a hazai viszonyoknak megfelelő fejlesztésére.

Kevés szóval van mindez elmondva, pedig ha komolyan gondolkozunk, nagy horderővel bíró s nem is oly gyorsan megvalósítható dolgok ezek; a mint hogy maga a magyar nyomdászati stíl is csak fokozatosan, az összes tényezők tervszerű közreműködésével válhatik valósággá.

A mit fölhoztam, e tényezők egyik, véleményem szerint nem is legutolsó, részét képezi.

Ne csak külsőleg, de önmagunkban, gondolkozás-módunkban legyen meg a magyar stíl!...

Acs Mihály.